

ЎЗБЕК ТИЛИ МАШҒУЛОТЛАРИДАН МАШҚ ТУРЛАРИДАН САМАРАЛИ ФЙДАЛАНИШ

Умарова Нигора Зайнитдиновна,
Ислон Каримов номидаги Тошкент давлат техника университети кафедра мудури

Аннотация: мақолада олий таълим тизимида ўзбек тили ўқитишида машқ турларидан самарали фойдаланиш, техника йўналиши талабларига ўзбек тили бўйича белгиланган кўникма ва малакалар ҳамда уларни шакллантиришга ўқув топшириқларгадоир таклиф-мулоҳазлар баён қилинган. Шунингдек, машқлар тавсифланган, тасниф этилган ҳамда янги дарслик ва қўлланмаларида грамматик ва нутқий машқлар қандай бўлиши ҳақида таклиф ҳамда намуналар берилган.

Калит сўзлар: машқ, машқ турлари, грамматик машқлар, олий таълим, нутқий кўникмалар, ўзбек тили, малака, компетенция, ДТС, ўқув топшириқлари, фонетик машқлар, методика, такомиллаштириш, дарслик, қўлланма, замонавий ўқув топшириқлари, лексик машқлар, ўқиб тушуниш машқлари

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДОВ УПРАЖНЕНИЙ НА УРОКАХ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Умарова Нигора Зайнитдиновна,
заведующая кафедрой Ташкентского государственного технического университета
имени Ислама Каримова

Аннотация: в статье описывается эффективное использование видов упражнений при преподавании узбекского языка в системе высшего образования, навыки и квалификации, установленные по узбекскому языку в требованиях технического направления, а также учебные задания для их формирования, и предложения-соображения. Упражнения также описаны, классифицированы, а новые учебники и руководства содержат рекомендации и образцы того, на что похожи грамматические и разговорные упражнения.

Ключевые слова: упражнение, типы упражнений, грамматические упражнения, высшее образование, речевые навыки, узбекский язык, квалификация, компетентность, DTS, учебные задания, фонетические упражнения, методика, совершенствование, учебник, пособие, современные учебные задания, лексические упражнения, упражнения на понимание прочитанного

EFFECTIVE USE OF TYPES OF EXERCISES IN UZBEK LANGUAGE LESSONS

Umarova Nigora Zainitdinovna,
Head of the Department of Tashkent State Technical University named after Islam Karimov

Abstract: the article describes the effective use of types of exercises when teaching the Uzbek language in the higher education system, the skills and qualifications established in the Uzbek language in the requirements of the technical direction, as well as training tasks for their formation, and suggestions-considerations. Exercises are also described, classified, and new textbooks and manuals contain recommendations and samples of what grammar and conversational exercises are like.

Keywords: exercise, types of exercises, grammar exercises, higher education, speech skills, Uzbek language, qualification, competence, DTS, training tasks, phonetic exercises, methodology, improvement, textbook, manual, modern training tasks, lexical exercises, exercises for reading comprehension

Кириш. Ўзбек тилидан янги билим ва кўникмаларни эгалли машқлар воситасида амалга ошади. Янги материал тақдим қилиниб, намуна берилгандан сўнг, ушбу материалдан нутқда фойдаланишни ўргатиш босқичи ва уни маҳорат даражасига етказиш жараёни ҳам ўқув топшириқлари зиммасидадир. Талаба грамматик шаклни ишлатиш жараёнида зарур кўникмани ҳам машқлар воситасида ўрганади, бу ҳолда уни ишлатиш маҳорати етарлича тез шаклланади. Барча турлардаги машқлар табиатда коммуникатив бўлиши керак. Машқлар грамматик йўналишда ва нутққа хос бўлиш мумкин, яъни кўникмаларни шакллантирадиган ҳамда нутқ қобилиятларини ривожлантирадиган машқлар, тайёргарлик машқлари.

Бу борада Х. Мухитдинованинг “Машқ ўқув машғулотларининг алоҳида тури бўлиб,

улар ёрдамида берилган билимлар асосида ўқувчиларда тегишли малака ва кўникмалар шакллантирилади. Тил таълимида машқларнинг ўрни жуда катта. Тил тизими ўзининг кўп қирралилиги, бирликларининг структурал ва функционал хусусиятларига кўра ўзаро боғлиқлиги билан ажралиб турадиган ҳодиса, шу боис тил таълимидаги машқлар ҳам турли-туман кўринишга ва тузилишга эга бўлади. Она тили таълимидан фарқли равишда бошқа тилни ўрганиш жараёнида бажариладиган машқларнинг асосий қисми мулоқот кўникмаларини шакллантиришга йўналтирилган бўлиб, кейинги пайтларда бундай машқларни айрим методистлар нутқ машқлари ва тил машқларига ажратишни тавсия этмоқдалар ,

Э.Давронов топшириқларга ҳам мақсад, ҳам восита сифатида қарайди. Дидактик назарияда “топширик”, “тарбиявий топширик”, “интеллектуал”, “муаммо” атамалари билан, “машқ” “мустақил иш” атамалари билан бирга қўлланилади. А.Н.Леонтиев топширик тушунчасини қуйидагича тушунади: “Топширик – муайян шартларга асосланиб қўйилган мақсаддир”. У топширикнинг ўзига хос хусусиятларини таърифлаш учун “эҳтиёж”, “мотив” ва “фаолият” атамаларидан фойдаланади. И.А.Пономарев топшириқлар назариясида бир қатор тоифаларни яратди, хусусан, ўқув вазиятида субъект ва объектнинг ўзаро таъсирини, билимларни ўзлаштириш, уларни такомиллаштириш бўйича субъектнинг фаолиятини аниқлайди. О.Розиқов эса ўқув топшириқларини илмий-педагогик тадқиқотда ўқув материали билан боғлиқлиги нуқтаи назаридан таҳлил қилган. Унинг фикрига кўра, “ўқув топшириғи ўқув мақсадларига боғлиқ бўлган ўқув материалининг ўзгартирилган шаклидир” .

Она тили таълимида машқлар – билим бериш эмас, кўникма ва малака ҳосил қилиш учун қўлланилиши мақсадга мувофиқдир .

Умуман, қуйидаги машқ турлари мавжуд:

Улар ҳақиқий нутқ амалиётида маърузачининг вазифасига мос келадиган коммуникатив вазифага эга бўлиши керак. Буни ёдда тутган ҳолда, тайёргарлик машқларига қўйиладиган асосий талаблар қуйидагилар:

- 1) коммуникатив вазифанинг мавжудлиги;
- 2) вазиятлараро боғлиқлик;
- 3) улар нисбий аниқлик ва бажарилиш тезлигини таъминлайдиган тарзда қурилиши керак.

Методикада, ишлаш услубига кўра, тайёргарлик машқлари тақлид, алмаштириш, трансформацион ва репродуктивга бўлинади.

1. Тақлид машқлари. Уларнинг мақсади – тақдим этилган тайёр намуналарни қайта-қайта тинглаш ва талаффуз қилиш. Талабалар ўзлари бу ерда ҳеч нарса яратмайдилар: улар тайёр шаклларни олишади ва ҳеч нарсани ўзгартирмасдан улардан фойдаланади. Бунда топширикнинг асосий шarti “Тингланг ва такрорланг” тарзида бўлади. Тақлид машқларининг ҳам бир нечта турлари мавжуд:

1. Саволларга қисқача жавоблар:

- Сайрга борасизми?
 - Ҳа, бораман. (Йўқ, бормайман.)
- Ушбу машқ ҳақиқий мулоқот ҳаракатини тақлид қилади.
2. Муқобил саволларга қисқа жавоблар:
 - Мактабга борасизми ёки дўконга?
 Мактабга.
 Бу ерда талабалар жавоб бериш имкониятига эга.
 3. Қабул қилиш мазмунидаги машқлар:
 - Мен ҳозир кутубхонага бораман.
 - мен ҳам кутубхонага бораман. (Бу ерда сиз сўзлашув услубидаги сўзларни тақлиф қилишингиз мумкин: Ҳа? Бу яхши! Қандай қизик, мен ҳам ... ва ҳоказо.)
 4. Аниқлаштириш мазмудаги машқлар.
 - Мен ҳозир дўконга бораман.
 - Дўконга?
 - Ҳа, дўконга.
 Тақлид машқлари жуда самарали, улар қийинчиликлар сабаб бўлмайди, мулоқот иллюзиясини яратиш, янгисини «эркин» эгаллаш шаклланди, психологик қулайлик муҳитини яратади.
 2. Алмаштириш машқлари – бу ерда талабалар беришлари керак бўлган тақлиф мавжуд жумланинг бошқа лексик таркиби, қабул қилинган тузилишга бошқа лексик бирликни алмаштирилади:
 - Мен ҳозир кинога бораман.
 - дорихонага?
 - Ва кейин шифохонага.
 3. Трансформацион машқлар – бу ерда талабаларнинг ўзлари лексик бирликни тўғри шаклда ишлатиши керак:
 - Мен қалам сотиб олмоқчиман.
 - қаламингиз йўқми?
 4. Репродуктив машқлар – бу ерда талабалар ўзлари лексик бирликни танлайдилар, уни ўқитиладиган шаклда ишлатадилар. Бундай машқларни куйидаги турларга ажратиш мумкин.
 1. Саволларга бепул жавоблар:
 - Шанба куни қаерга кетяпсиз?
 - Қачон экскурсияга борасиз?
 2. Машқлар - «guess» каби ўйинлар:
 - Ва энди шанба куни қаерга боришимни тахмин қилияпсизми?
 - Музейга
 - Музейга? Йўқ, музейга эмас.
 - Театрга.
 - Театрга? Йўқ, театрға ҳам эмас ва ҳоказо.
 3. Турли хил объектлар, диаграммалар ёрдамида машқлар, карталар.
 - Нутқ машқлари – улар нутқ кўникмаларини ривожлантиради, коммуникатив вазифа. Булар «нутқий фаолиятининг ҳар хил турларида табиий мулоқот машқлари ҳисобланади. «Савол туғилади грамматик мавзунинг ўрганиш доирасида талабаларга нутқий машқларини бериш керакми? Ахир, бу грамматикани ўргатиш эмас, балки гапиришни ўргатишдир. Грамматикани ўргатиш орқали биз амалий дарс бермаймиз. Кўп сонли нутқий машқлар орасида биз учта катта гуруҳни ажратамиз:
 1. Матнни ўргатиш машқлари (Ўқилган, эшитилган, кўрилган). Улар коммуникатив асосга эга. Лекин нутқий машққа айланиши учун куйидаги шартлар зарур: бу одам учун ҳикоя бўлиши керак, матн нотаниш бўлиши керак, шунда у маълум бир коммуникатив вазифа билан қайта ҳикоя қилинади.
 2. Вазиятли машқлар. Бу ерда вазият фақат суҳбат мавзуси ёки суҳбат ўтказиладиган жой эмас. Вазият – бу нутқий ҳаракатларини рағбатлантирадиган омиллар мажмуаси. Бундай омиллар «актёрлар»нинг ўзлари уларнинг ижтимоий роллари, уларнинг муносабатлари, характерлари, мотивлари, шунингдек, вазият ривожланидиган шароитлар. Масалан, сиз халқаро ёшлар лагерида дам олмоқдасиз, сизга байрам оқшоми учун меню ишлаб чиқиш вазифаси юклатилган. Ушбу муаммони ҳал қилишда талабалар ўзларининг барча билимлари – тил воситаларидан фойдаланидилар.

3. Ўйин машқлари – талабалар орасида машхур, улар аудиторияда табиий жонли мулоқот ва ижобий ҳис-туйғулар муҳитини яратадилар, бу тилни ўқитишда айниқса муҳимдир. Тил бу ерда алоқа воситаси сифатида ишлайди, чунки ўйиннинг мақсади тахмин қилиш, ғалаба қозониш. Бундай ҳолатда талабаларга куйидаги топшириқлар берилади, Масалан:

1. «Бу кимлигини тахмин қилинг.» Талабалар иккита жамоага бўлинган, биттаси – тахмин, бошқа-тахмин.

2. «Портрет орқали билиб олинг.»

3. «Шаҳарни ким яхшироқ билади».

Шуни таъкидлаш керакки, барча турдаги ўйинлар, танловлар дам олиш, «жиддий» фаолиятдан чалғитиш. Аслида, барча турдаги ўйинлар ҳар қандай шаклни тайёрлашнинг яқуний босқичидир. Урганилган ҳар бир грамматик шакл тайёргарлик машқларининг «қадамлари» орқали изчил олиб борилиши керак.

2. Лексик машқ ва унинг турлари

1. Ўқитувчи томонидан берилган сўзни изоҳланг.

2. Ўқитувчи томонидан берилган суратни бир сўз билан ифодаланг.

3. Тингланган жумладаги сўзлар сонини аниқланг.

4. Сўзга етишмаётган ҳарфлар ёки ҳарф бирикмаларини киритинг (расм асосида ёки усиз).

5. Маълум элементлар асосида сўзнинг маъносини аниқланг (илдиз, префикс, қўшимчалар).

6. Белгиланган мавзу билан боғлиқ сўзлар бир қатор танланг, ва бошқалар.

Талабаларнинг рецептив ва самарали нутқ кўникмаларини шакллантиришга ёрдам берадиган машқлар.

1. Шакл сўзлар, иборалар, фойдаланиш куйида берилган асослар, қўшимчалар.

2. Қатордан танланг ва бир хил асосга эга, бошқача сўзларни ёзинг.

3. Бу билан бирлаштирилиши мумкин бўлган феъл ва отларни номланг.

4. Фразеологик бирикмаларни битта сўз билан алмаштиринг.

5. Гапни кетма-кет торайтириш, уни ҳар сафар бир сўз билан қисқартириш ва аксинча, кетма-кетлик қилинг.

6. Ўқилган матнни такрорланг (режага мувофиқ, саволлар бўйича, томонидан калит сўзлар, расмлар орқали).

7. Номланган лексик бириклардан фойдаланиб, диалогни монолог шаклида такрорланг.

8. Улардан фойдаланиб монолог асосида диалог яратинг.

9. Тингланган ҳикоянинг режасини тузинг.

10. Ҳикояни тугатинг.

Талабаларнинг самарали нутқ кўникмаларини шакллантиришга ҳисса қўшадиган машқлар.

1. Стол устидаги нарсаларни номланг.

2. Расмдаги сўзларни танланг.

3. Таклиф этилган вазиятга сўзларни танланг.

4. Аввал ушбу сўзлар ёрдамида расмни тасвирлаб беринг, кейин мустақил равишда баён қилинг.

5. Тавсиф беринг (хона, фасллар, одамнинг ташқи кўриниши ва бошқалар.).

6. Калит сўзлар асосида ҳикоя қилинг.

7. Муайян мавзу бўйича ҳикоя тузинг.

8. Берилган мавзу бўйича эссе ёзинг ва бошқалар.

Талабалар луғат дафтарига эга бўлишлари керак. Янги сўзларни ёзиб олинг. Бу талаба қайси сўзларни айтиши кераклигини кўрсатади. Сўзларни ёзишнинг тўғри усулини ишлаб чиқиш луғат бўйича умумий ишда муҳим омил ҳисобланади. Сўзларни ёзиш ва луғатни қайта ёзиш жараёни уларни ёдлашга ёрдам беради. Янги сўзларни ёзиш нафақат кириш, балки луғатни тузатишнинг бошланиши ҳамдир.

Матнни ўқишни ўргатиш иши уни шакллантириш босқичидан бошланади. Ўқиш техникаси, овоз чиқариб ўқиш ва ўзи учун ўқиш қобилиятлари. Бу иш тилнинг фонетик жиҳати билан узвий боғлиқ ҳолда амалга оширилади:

талаффузни шакллантириш билан ўрганилаётган тилнинг ритмик-мелодик ва интонацион моделларини ўзлаштириш;

овоз чиқариб ўқиш ҳарф-товуш нисбатларининг мустаҳкам ассимиляциясини таъминлаши,

маҳоратнинг шаклланишига ҳисса қўшиш;

нутқ оқимини семантик ва бирлаштирилган бирликларга бўлиш ритмомелодик муносабатлар ва маълум блоклар томонидан график материални идрок этиш.

Шу муносабат билан методик адабиётларда овоз чиқариб бажариладиган қуйидаги машқлар тавсия этилади.

1. Шаклланишга қаратилган фонетик машқлар.
2. Элементларнинг аста-секин тўпланиши билан жумлаларни ўқиш (аввал секин ҳаракатда, кейин эса тобора тезлашиб бораётган суръатда).

Масалан:

- Дилдора ўқийди.
- Дилдора китоб ўқияпти.
- Дилдора қизиқарли китоб ўқияпти.
- Дилдора Самарқанд ҳақида қизиқарли китоб ўқияпти.

3. Тасдиқловчи ва сўроқни муқобил ўқиш.

4. Жумлаларни фонетик таҳлил қилиш.

матн (фразеологик урғуни, семантик гуруҳларни топиш, интонацион конструкциялар турини аниқлаш).

5. Олдиндан ишланган кичик парчаларни ўқиш уни ташкил этувчи алоҳида ибораларни ўқиш.

6. Кичик шеърлар ва насрларни ёдлаш парчалар, мақоллар, сўзлар, иборалар, тил бурмалари ва уларни китобдан кейинги ўқиш.

7. Худди шу материални эшитиш орқали ёдлаш.

8. Шеърини ва насрий парчаларни ифодали ўқиш.

М.Усмонова томонидан тузилган “Машқлар тўплами”да берилган машқлар асосан грамматик малака ҳосил қилишга қаратилган бир тилли машқлардан иборат бўлса-да, 12 та машқдан иборат вариантлар мажмуасининг охириги машқларига боғланишли матнлар ва таржима машқлари киритилган бўлиб, улар талабларнинг сўз бойлигини, грамматик мавзуларни қанчалик пухта ўзлаштирилганликларини аниқлаш, эгалланган билим ва кўникмаларни оғзаки ва ёзма нутқда тўғри қўллаш олишларини текшириб кўришга қаратилган топшириқлар берилган.

Агар дарсни қандай ташкил этиш, хусусан, ўзбек тили дарсларида, фонетика, орфоэпия, орфография мавзуларини ўқитиш ўқитувчининг ихтиёрига тулиқ топшириб қўйилса, талабларнинг адабий талаффуз ҳамда имлога оид кўникма ва малакалари бир хил бўлмаслиги муқаррар. Талаффуз ва имло қоидалари эса бир хилликни тақозо этади. Шу маънода талабларда нутқий компетенцияни ривожлантиришни автоматлаштириш масаласи жуда долзарб бўлиб қолади.

Тадқиқотлар натижасида маълум бўлдики, талаб учун ўта зарур бўлган тўғри талаффуз, имловий саводхонлик, мантиқий фикрлаш кўникмалари, сўз бойлигининг мунтазам ошиши узук-юлуқ машғулотлар билан эмас, балки тизимли равишда, махсус савол, машқ ва топшириқлар тизими асосида узлуксиз, амалий ишлаш орқали ҳосил қилинади. Бу – тизимли такрорланишга олиб келади, натижада кўникма ва малака шакллана бошлайди, ривожланади.

Ўқишни ўрганиш учун машқлар.

Ўқиш мураккаб нутқ маҳорати сифатида унинг таркибий қисмларини ўзлаштириш асосида ўқитилади; унинг таркибий қисмларининг синтези барча хусусиятларга эга бўлган матнни ўқиётганда пайдо бўлади.

Натижада маълум бир маҳоратнинг шаклланиши содир бўлади. Худди шу тартибдаги қийинчиликларни махсус ташкил этилган такрорлаш мағғулотлари баргараф этади. Кўникмаларни шакллантириш даражаси тил фактларини автоматлаштирилган ҳолда ўзлаштиришни тан олишга эришиши керак, бу эса талаб эътиборини шаклдан таркибга ўтказишга имкон беради.

Машқлар қуйидаги соҳаларда мураккаблашиши мумкин:

– бир вақтнинг ўзида ҳал қилинган вазифаларни ошириш;

– турли даражадаги матн элементлари – сўз, ибора, жумлалардан фойдаланиш туфайли тил материалнинг мураккаблашиши, микротекст;

– жисмоний машқлар тезлигини ошириш. Матндан олдинги машқлар-вазифа ўқишнинг психологик механизмларини мақсадли шакллантириш, янги сўзлар ва грамматик ҳодисаларнинг маъноларини тушунтириш ва ўқитиш улардан фойдаланиш.

Тил фактларини ўзлаштириш қуйидаги ассимиляция босқичларни ўз ичига олади:

1. Идрок – грамматикани намоиш қилиш пайтида содир бўлади гапдаги ҳодиса ёки лексик бирлик.

2. Таклид – ўрганилганларнинг репродуктив ортиши, ўқитувчига эргашиш.

3. Кузатиш – турли хил тил материалларини ўқиш шакллар ва контекстлар.

4. Фойдаланиш – билан жумлалар тузиш бўйича машғулот ўрганилаётган тил ҳодисаси.

Тил материали билан ишлаш матндан олдинги машқлар босқичида тугайди. Кейинги босқичларда талабалар диққатига матн маълумотларини, унинг семантикасини тушунишга йўналтирилади:

Матндан олдинги машқлар ўқишга коммуникатив муносабатни шакллантиради. Матндан кейинги машқлар – назоратни таъминлаши керак. Ўқишни тушуниш, матндан олдинги машқларда тузилган савол ва топшириқларга мувофиқ маълумотни семантик қайта ишлашнинг муваффақияти ҳисобланади.

Лингвистик ва экстралингвистик (контекстуал) таянчларга асосланган тахминларни ишлаб чиқиш бўйича ишлар қуйидагилар бўлиши керак. Ўқитувчининг диққат марказида ва бир қатор махсус машқларда амалга оширилиши мумкин. Масалан, услубий адабиётларда қуйидаги машқлар тавсия этилади:

1. Сўзлар (матн) рўйхатидан битта асосли сўзларни танланг; уларнинг маъносини аниқланг.

2. Муайян кўшимча асосида сўзлар (матн) рўйхатидан тузинг; уларнинг маъносини аниқланг.

3. Шахсни, объектни, белги, ҳаракатни билдирувчи сўзларини гуруҳланг.

4. Берилган сўзлар орасидан, баъзан имлога ўхшаш сўзларни топиб, этишмаётган сўз билан жумлани тўлдиринг.

5. Жумлани этишмаётган сўз билан тўлдиринг.

6. Матн мазмунини (яқунлашни) тахмин қилинг, уни номланг.

Тўлиқ ўқишни амалга ошириш учун ўргатиш ҳам муҳимдир. Гап, параграф, матнда асосий нарсани ажратиб кўрсатиш қобилияти. Шу муносабат билан қуйидаги машқлар тавсия этилади:

1. Гапдаги асосий фикрни топинг.

2. Жумлада (матнда) муҳим бўлган сўзларни (параграфларни) топинг.

3. Таклиф этилганларга эътибор қаратиб, матндаги асосий фикрларни топинг

4. Матн режасини тузинг.

Ишбилармонлик ёзишмалари, тузилиши ва лексик ва грамматикасини ўзлаштириш дипломатия каби бизнес ёзиш турларининг хусусиятлари, тижорат, саноат соҳаларида ҳам долзарбдир. Шундай қилиб, ёзишни ўргатишнинг лингвистик асослари ўзига хос хусусиятларга эга бўлган кўп жанрли матнлар бўлиши керак – лингвистик ва экстралингвистик.

Ёзишни ўргатиш учун машқ турлари

Ёзма матн тузилишининг мураккаблиги, унинг кенгайиши ёзишни ўрганиш жараёнини узоқлаштиради ва қийинлаштиради. Нутқий фаолиятининг бошқа турларини ўргатишда бўлгани каби, ёзишни ўргатишда ҳам тайёргарлик ва нутқ машқлари қўлланилади.

Тайёргарлик машқлари қуйидагиларга ажратилади:

1) тегишли лексик ва грамматик материалларни ишлаб чиқиш (масалан, раҳмат, кечирим, табрик хатлари шакллари; феълларнинг шакллари истакларни турли услубдаги хатларда ифодалаш ва ҳоказо.);

2) муайян жанрдаги матнларнинг таркибий қисмлари ҳақида маълумот бериш ва кейинчалик кенгайтириш;

3) ёзма равишда маълумот бериш ва кейинчалик кенгайтириш;

Нутқ ишларининг ҳар бир тури ўзига хос тайёргарлик машқларига эга. зарур. Тайёргарлик машқлари одатда уйда бажарилади. Масалан, хат ёзиш учун саволлар бериш қобилияти, маълумотни етказиш қобилияти, биринчи шахс номидан иншо ёзиш учун маълум бир тезисни исботлаш, воқеа ва ҳодисани тавсифлаш, ҳикоя қилиш каби кўникмалар. Бу аудиториядаги вақтини тежаш билан боғлиқ, буни оғзаки нутқ шаклларида бағишлаш яхшироқдир: маълумки бир дақиқада ёзиш тезлиги тахминан 15-25 сўзни ташкил қилади.

Нутқий машқлари. Ёзма нутқни ривожлантиришда, экспозициялар ва композициялар нутқ машқлари сифатида тан олинади.

Такдимот ҳар доим ижодий жараёндир. Бу дастлабки матн асосида мустақил коммуникатив асосли баёнотни қуриш, деб тушунилади. Маърузачи манба матнидан чиқиб кетади, умумлаштиради, тафсилотлар, ўзгартиришлар киритади, тил дизайнини ўзгартиради, шахсий муносабатни ифодалайди, баҳолайди

Такдимотнинг уч тури мавжуд.

1. Қисқача такдимот-семантик таянчларда матнни қисқача такрорлаш; хулоса (матннинг

асосий фикрларини сарҳисоб қилиш);

хулоса; Реферат (асар мазмуни ва хулосаларининг қисқача мазмуни).

2. Батафсил тақдимотни намойиш этиш;

тақдимот матн ҳар қандай тафсилотларнинг қўшимча тавсифларини киритиш, кириш, хулосани ёзиб олиш билан боғлиқ бўлиши мумкин матн, қаҳрамоннинг таржимаи ҳолини тиклаш ва ҳоказо.

3. Эркин тақдимот – тинглашдан кейин бир марта талабалар матн мазмунини ёзма равишда такрорлайдилар, таркибни ўзгартириш, умуман матн ҳақидаги таассуротларини билдиришга ҳаракат қилишади

Эссе – бу талабанинг мустақил ёзма иши. Эссе. Матн қурилишининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда талабаларнинг асосий ғояни шакллантириш қобилиятини ривожлантириши керак. Вазиятга кўра сўзлар, дастурнинг семантик ва предикатив тузилмалари, ўзгартирилиши мумкин.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, олий ўқув юртларининг техника йўналишларида ўзбек тилини давлат тили сифати ўқитишда ўқув топшириқларидан унумли фойдаланиш дарс самарадорлигини оширади. Айниқса, нутқий кўникма ва малакаларни ривожлантиришда машқларнинг ўрни муҳим. Машқ турларини мавзуга мос равишда татбиқ этиш талабаларда нутқ кўникма ҳамда малакаларни ривожлантиришга олиб келади. Албатта, олий таълимда ҳам ўқув топшириқларининг вазифасига кўра турларини жиддий фарқлаш, ўз ўрнида қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

Мухитдинова Х. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш Пед. фан. док. ... дис. – Тошкент, 2011. – 347 б.

Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Педагогика, 1972. – 576 с.

Розысков О.Р. Теоретические основы оптимального применения системы учебных задач в обучении школьников (на материалах гуманитарных предметов). Автореферат дисс... док. пед. наук. – Тбилиси, – 1986. – 50 с

Ҳамроев Ғ.Ҳ. Машқларнинг кўникма ҳамда малака ҳосил қилишига кўра таснифланиши // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – Бухоро, 2021. -№4. – Б. 231-240.

Усмонова М., Азларов Э., Шарипов Ғ. Ўзбек тили (олий ўқув юртлари рус гуруҳлари учун қўлланма). – Тошкент: Уқитувчи, 1991. – 304 б.

Ҳамроев Ғ.Ҳ. Машқларнинг кўникма ҳамда малака ҳосил қилишига кўра таснифланиши // Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – Бухоро, 2021. -№4. – Б. 231-240.

Чеснокова М.П. Методика преподавания русского языка как иностранного Второе издание, переработанное Утверждено в качестве учебного пособия редсоветом –Мади Москва Мади 2015. –С. 45.